

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Open Access Refereed e-Journal & Refereed & Indexed

Article Type	Research Article	Accepted / Makale Kabul	30.09.2019
Received / Makale Geliş	29.07.2019	Published / Yayınlanma	30.09.2019

TEVBE SURESİ, 9/60. AYET BAĞLAMINDA ZEKÂTIN SARF YERLERİNDEN MÜELLEFE-İ KULUB ÖRNEĞİ

MUELLEF-I KULUB SAMPLE AS ONE OF THE RECEIVING ZEKAT IN CONTEXT OF THE TEVBE SURE 9/60

Dr. Öğr. Üyesi Osman KAYA

Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Arap Dili Eğitimi Bölümü Adıyaman / TÜRKİYE,
ORCID: 0000-0002-2695-4246

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1445>

Reference: Kaya, O. (2019). Tevbe Suresi, 9/60. Ayet Bağlamında Zekâtın Sarf Yerlerinden Müellefe-i Kulub Örneği. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(42): 2790-2801.

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمَوْلُفَّةَ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ
فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

Zekâtlar; Allah'tan bir farz olarak yoksullara, düşkünlere, onu toplayan memurlara, kalpleri Müslümanlığa ısındırılacaklara verilir; kölelerin, borçluların, Allah yolunda olanların ve yolda kalanların uğrunda sarf edilir. Allah bilendir, hâkimdir.

ÖZET

İslâm'ın temel esasları sadece ahirete yönelik değil, insanın dünyasını da tanzim eden maddî, manevî, sosyal ve iktisadî kuralları kapsar. İslâm'ın beş temel esasından biri olan zekât da, bu yönüyle önemli bir ibadettir. Kur'an-ı Kerim'de zekât, sadaka ve infakla ilgili birçok ayet bulunduğu gibi, Hz. Peygamber'in de bu konuda birçok hadisi bulunmaktadır.

Zekâtın farz oluşuyla ilgili birçok ayet ve hadis bulunduğu gibi, sarf yerleri ile ilgili de ayet ve Hz. Peygamber'in uygulamaları bulunmaktadır. Zekâtın sarf yerleri Kur'an-ı Kerim'in Tevbe Suresi, 9/60. ayetinde sekiz sınıf olarak sınırlar. Bunlardan bir tanesi de "müellefe- kulüb" (kalbi İslâm'a ısındırılan) olarak zikredilir. Ayet muhkem ve Hz. Peygamber'in de uygulaması bulunmasına rağmen, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebu Bekir'in hilafeti döneminde bir gurup insanın Hz. Ebu Bekir'e gelip pay istemeleri, Hz. Ebu Bekir'in bu insanları Hz. Ömer'e yönlendirmesi; Hz. Ömer'in ise bunların istismar ettiğini belirterek geri çevirmesi sonucu, o günden sonra bu sınıf insana zekât fonundan veya devletin başka bir fonundan pay verilip verilmemesi konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

Bu farklı görüşlerden Şafii, Maliki ve Hanbeli mezheplerine mensup âlimlerin görüşleri birbirlerine yakın iken, Hanefi mezhebine mensup âlimler ile son dönem bazı modernist âlimlerin çok farklı yorumlara sahip olduklarına şahit olmaktadır. Bunlardan bazılarının söz konusu ayetin hükmünü durdurma, rafa kaldırma ve hatta nesh etmeye (işlevsiz hale getirmeye) kadar vardıkları görülmektedir. Biz, bu çalışmada olaya ilişkin farklı yorum ve görüşleri analiz etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Tevbe 9/60, Zekat (Alms), Muellefe-i Kulub

ABSTRACT

Major pillars of islam do not consist of only the ones related to afterlife but the one regulating material, spiritual, social and financial practices. Zakat, one of the five pillars of islam, is a significant divine service in this respect. Kuran contains many verses dealing with zakat, alms and aid as well as many hadithes of the Holy Prophet.

There are many verses and hadithes about the obligation of zakat, and verses about whom and where to render as well as practices of the Holy Prophet. The are classified into eight in Tevbe surah 9/60. One of them is müellefe-i kulub (people with reconciled hearth to islam). However, various views emerged following the decease of the Holy Prophet. During caliphate period of Holy Ebu Bekir, certain people came and claimed from zakat, they were sent to Holy Ömer, and he stating that they were abusing the system and rejected any payment. Since then, rendering them any amount from zakat fund or any any other fund of the state has been under discussion.

Of these views, şafii, maliki and hanbeli sects seem close while Hanefî sect schoolars and certain late modernist schoolar have completely different views. Some of them try to suspend the validity of the verse, put it aside or even abrogate it. The present study explores and analyses different views about the case.

Key Words: Tevbe 9/60, Zakat (Alms), Muellefe-i Kulub (People with reconciled heart to Islam)

1. GİRİŞ

İslâm, kişilerin sadece mânevî dünyalarını düzenlemekle kalmaz aynı zamanda onları âhirete hazırlayacak maddî dünyalarını da düzenler. Bu manada İslâm'ın temel esaslarından birisi olan zekât, bu ibadeti yerine getirmekle yükümlü olan zenginlerin sadece mallarını temizlemekle kalmaz, sosyal ve gündelik yaşamda oluşan gelir adaletsizliklerine de neşter vurarak düzeltme yoluna gider. Kısacası zekât, maddî, manevî, iktisadî, sosyal yönü olan bir ibadettir.

Sözlükte “artma, arındırma; övgü ve bereket” anlamlarına gelen zekât, terim olarak, Kur’ân’da belirtilen sınıflara sarf edilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların malından alınan belli orandaki payı ifade eden¹ zekât, sadaka kelimesi ile de Kur’ân’da eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.²

Şöyle ki sadaka ve çoğulu sadakat kavramı medenî surelerde olmak üzere Kur’ân’da on iki âyette zekât anlamında kullanılmıştır.³ Zekâtın kimlere verilebileceğinin cevabı Tevbe sûresi 60. Âyette mevcuttur. Bu âyette zekâtın teşri olarak farz oluşundan değil, zekâtın harcama kalemlerinden bahsedilmektedir.⁴ Âyetin başında öncelikle zekât verilecekler hususunda fakirler ve miskinler zikredilir. Sonra genel anlamda fi sebîlillah tabiri kullanılarak zekât verilebilecek vasfını haiz bazı topluluklardan bahsedilir. Ayetin sonunda ise bu vasıfların Allah tarafından belirlendiğine açık vurgu yapılarak bu taksimatın Allah tarafından yapıldığı belirtilir.

Kur’an-ı Kerim’de zekât ve sadaka ile ilgili genellikle üç fiil geçer. (زكا , صدق , أنفق) Bu fiillerin hangisinin zekât hangisinin sadaka ve hangisinin infak anlamında kullanıldığı ayetlerin siyak ve sibakından anlaşılmaktadır. أنفق fiili ile 25 surede 73 kez⁵, صدق fiili ile beş surede 17 kez⁶ زكا fiili ile ise on dokuz surede otuz iki kez geçmektedir.⁷

Pek çok âyette zekâtı emreden Yüce Allah, Müslümanların bu harcamayı nereye yapacaklarını açıkça göstermiştir. Tevbe suresinin 60. ayetinde sekiz sınıf olarak ifade edilen zekâtın sarf yerleri arasında Muellefe-i kulüb da bulunmaktadır. Öteden beri bu sınıfın tanımı, niteliği ve bunlara zekât vermenin hedefi İslâm âlimleri arasında tartışılmıştır. Konuyla ilgili tartışmalardan biri de, bu sınıfın Hz. Peygamber dönemine mahsus bir sınıf mı olduğu yoksa kıyamete kadar bu niteliklere sahip olup müellefe-i kulüb tanımına uyan kimselerin bulunup bulunamayacağı meselesidir.

Bu çalışmamızda, Hz. Ömer’in müellefe-i kulûba zekât uygulaması, tarihi kökeni, sosyolojik şartları, dini kökeni, dayanağı ve mezheplere etkisini açısından ele alacağız. Cevabı verilmesi gereken esas soru şudur: İslâm hukukçularının ve özellikle Hanefî hukukçularının değerlendirmelerine göre bu kalemle ilgili ayet illeti ortadan kalktığı için mi yoksa mensûh olduğu düşünülerek mi uygulanmamıştır? Şayet illet yeniden oluşursa durum ne olur? İşte çalışmamızda bu sorulara cevap vermeye çalışılacağız. Ayrıca maslahat sebebiyle nassın hükmünün ilga edildiği, değiştirildiği, uygulanmadığı veya yürürlüğünün durdurulduğu şeklindeki yorumların tutarsızlığına da işaret edileceğiz.

¹ İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdir, ts., XIV, 358-359.

² Tevbe, 9/103. Âyetin zekât anlamında kullanıldığı fakihler tarafından açıkça beyan edilmektedir. Bkz. Serahsî, Şemsuddîn, *el-Mebsût*, Beyrût: Dâru'l-Marife, 1989, II, s.149.

³ Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA* (İstanbul, 2013), XXXIV, s. 197.

⁴ Ayrıca Kur’ân’da zekât verilecek yerler bağlamında “İnfak”(Bakara, 2/215, 273), “ta’am” (Hakka, 69/34; İnsân, 76/8; Fecr, 89/18; Mâûn, 107/3), “İrâm” (Beled, 90/14), “itâ” (Nûr, 24/22), “hak” (İsrâ, 17/26; Rûm, 30/38), “ihsân” (Bakara, 2/83; Nisâ, 4/36), “bir” (Bakara, 2/177), “ganimet” (Enfâl, 8/41) ve “fey” (Haşr, 59/7, 8) kavramları kullanılmaktadır. Me’âric, 70/24-25.

⁵ Abdülhakî, Muhammed Fuad, *el-Mu’cemu'l-MufehresliElfaz'il-Kur’ani'l-Kerim* Çağrı Yayınları, İstanbul, ts.

⁶ Kehf,18/42; Hadid,57/7, 10; Enfal,8/ 3, 36, 60, 63; Bakara,2/3, 53,121,190,210,215,219,254, 261, 262, 264, 265, 267, 270, 272, 273; Sebe, 34/39; Mümtehine,10,11; Nisa, 4/34, 39,38; Ra’d,13/22; Furkan; 25/67;Fâtır,35/29; Al-i İmran,17,92,117,134; Muhammed,47/38; Münafikun,63/7,110;Maide,5/64; Tevbe,9/,34,54,91,92,98,99,121; Nahl,16/75; Talak,65/6,7; İbrahim,14/31; Hac,22/35; Kasas,28/54; Secde,32/16; Şura,42/38; Yasin,36/47; Teğabun,64/16; İsrâ,17/100.

⁷ Abdülhakî, *age*, Bakara, 2/196, 263, 264, 271, 272;Ahzab, 33/35; Nisa,4/4, 87, 114, 122;Tevbe, 9/58, 60, 79, 103,104; Mücadele, 58/ 12, 13;

⁸ Abdülhakî, *age*, Bakara,2/43,83,110,177; Nisa,4/77,162; Maide,5/12,55; A’raf,7/156; Tevbe,9/5,11,18,71; Kehf,18/81; Meryem,19/13,31,55; Enbiya,21/73; Hac,22/41;78; Mûminun,23/4; Nur,24/37; Neml,27/3, Rum, 30/39; Lokman, 31/4; Ahzab, 33/33; Fussilet,41/7; Mücadele,58/13; Müzemmil, 73/20; Beyyine, 98/5.

2. MÜELLEFE-İ KULÛB

Müellefe-i Kulûb, yukarıda da belirttiğimiz gibi bu sınıfın tanımı, kimler olduğu, niteliği ve bunlara zekâtın verilir verilemeyeceği, bu sınıfın Hz. Peygamber dönemine has bir sınıf mı, yoksa kıyamete kadar varlığı devam eden bir sınıf mı? Olduğu konusu hep tartışıla gelmiştir. Hz. Peygamber'in kötülüklerinden emin olmak veya kalplerini İslâm'a ısındırmak amacıyla birçok kişiye maddî yardımda bulunduğu ve bu siyasetin müspet sonuçlar verdiği bilinmektedir. Hz. Peygamber'in (as) kendilerine fazladan ganimet malı verdiği kalbi Müslümanlığa ısındırılmak istenenlerin sayısı on beş olan kişilerdir.⁸

Sözlükte "yakınlaştırmak, birleştirmek, kaynaştırmak, ısındırmak" anlamındaki elf (ülfet)⁹ kökünden türeyen müellefe ile kalbin çoğulu kulûb kelimesinden oluşturulmuş müellefetü'l-kulûb (müellefe-i kulûb) terkibi "gönülleri ısındırılan, yumuşatılan kimseler" demektir. Terim anlamını Tevbe Sûresindeki (9/60) "el-müellefetükulûbuhum" ifadesinden alan tamlama, maddî ihşanda bulunmak suretiyle gönüllerinin İslâm'a ve müslümanlara karşı yumuşatılması arzulan gayri müslimleri, kendilerinin veya bağlılarının İslâm'ı benimsemesi umulan yahut zarar vermelerinden korkulan veya düşmana karşı himayeleri istenen nüfuz sahibi kimseleri ve dinde sebat etmeleri arzulan yeni mühtedileri belirtmek için kullanılmıştır. Âyette zekâtın sarf yerleri arasında müellefe-i kulûb da sayılmakta, ayrıca iki âyette¹⁰ elf kökünden türeyen fiiller sözlük anlamıyla geçmektedir. Bu kavrama pek çok hadiste de rastlanmaktadır¹¹

Müellefe-i kulûb üç kısma ayrılır ve şu amaçla sadaka verilir: Şerhlerinin def-i ve Müslümanlara yapılan eziyetin engellemesi veya eşraftan olup mahiyetindeki insanların İslâm'a girmesi, üçüncü bir kısım ise İslâm'a henüz yeni girmiş ve imanının güçlenmesi için zekât verilenlerdir.¹²

Burada Hz. Peygamber'in, iki amaca yönelik olarak gayr-ı Müslimlere zekât vermiş olduğunu görmekteyiz: İslâm'ı tam manasıyla benimsememiş olanlarla irtibat kurup İslâm'ın hızla yayılmasını sağlamak; İslâm'a yeni girmiş olanların sebat etmelerine yardımcı olmak ve sınır bölgelerinde görev yapan Müslümanların görevlerine daha sıkı sarılmasını sağlamak.¹³

Bayraktar Bayraklı ise Modern dönem tefsirler de maddî imkânın kalplerde oluşturduğu manevi bir oluşuma ayetin dikkat çektiği belirtilmektedir. Buradan hareketle maddenin manaya dönüşümü görülür. Zira onlara göre inanç durumu ne olursa olsun, mideye inen gıdanın gönülde de bir değişim meydana getireceğine bu ayet dikkat çeker. Özetle bu ayet insan psikolojisini gündeme getirmekte olduğunu¹⁴ belirtir.

3. HZ. PEYGAMBER'İN UYGULAMASI

Tefsir, hadis, tarih ve fıkıh kitaplarının kısacası bütün temel İslâm kaynaklarının verdiği bilgiye göre, Hz. Peygamber döneminde Tevbe Suresi'nin 60. Ayeti nâzil olduğunda "Müellefe-i kulûb" adını alan bir grup vardı. Bunlar, Kureyş'in ve başka kabilelerin önde gelenlerinden olan, Ebu Süfyan b. Harb, Safvan b. Umeyye, Akra' b. Hâbis, Uyeyne b. Hısn el- Fezârî, Huvaytib Abduluzza, Amr b. Mirdas, Alâ ibn el-Haris Sehl b. Amr, Haris b. Hişam, Suheyl b. Amr el-Cüheynî, Ebu's Selabil, Abbas b. Mirdas es-Sülemî, Abdurrahman ibn Yerbu, Cedd b. Kays, Malik b. Avf en-Nadrî, Hakîm b. Hizam vb. kimseler olduğu nakledilir.¹⁵ Bunlardan bir kısmına yüzer deve verdi. Geri kalan bir kısmına da farklı sayılarda develer vermiştir.¹⁶

⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, nşr. Muhammed Ali el-Kutub, Beyrut, 1992, IV, 115-122; Ateş, *age.*, IV, s. 100.

⁹ el-İsfahânî, Rağıb, *Müfredat*, çev. Abdalbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul, 2006, I, 71.

¹⁰ Enfal, 8/63; Al-i İmran, 3/103.

¹¹ (Wensinck, *el-Mu'cem*, "elf" md.) naklen, Kallek Cengiz DİA, Müellefe-Kulûb Maddesi; İbn Hanbel, Ahmed, *el-Musned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, III, 68, 73, 108, 166, 175, 176, 259, 275, 284; IV, 42; VI, 465; Buharî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buharî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, "Zekât", 53, "Tevhîd", 23, "Farzu'l-humus", 19, "Megâzî", 56, "Enbiyâ", 6; Muslim, Ebu'l Hasan Muslim b. Haccac, *Sahihi Müslim*, Çağrı, Yayınları, İstanbul, 1992 "Zekât", 131, 132-133, 139, 143, "Fedâil", 57, 59.

¹² Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul ts. IV, 2575.

¹³ Hayrettin Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara, DİB. Yay., 2006; III, 25.

¹⁴ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul: Bayraklı Yay., 2003, VIII, s. 249.

¹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye* IV, 115-122; et-Taberî, *Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, Kâhire, 2012., V, 4026; İbn Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, Beyrut 2003, II, 264; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998, III, 1155.

¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Taberî, *Tefsir*, V, 4026; el-Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebubekir b. Ferec, *Camiu'l-Ahkami'l Kur'an*, Mektebetu Tevfikiyye, Kâhire, 2012; VIII, 131; er-Razî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 2005, XVI, 96.

Bu kimselerin özellikleri, güçlü ve nüfuzlu kimseler olmaları yanında, kendilerine tabi olanların sayıca çok olmasıdır. Bunların bir kısmı gerçekten olmasa da görünüşte Müslüman olmuş ve münafıklardan sayılmışlardır. Bazıları ise Müslüman olup Müslümanlar sınıfına dahil olmuşlardır. Mesela Ebu Süfyan, Safvan b. Umeyye b. Halef, Akra' b. Hâbis, Uyeyne b. Hısn, Malik b. Avf, Hâkim b. Hizam Müslüman olanlar olarak kabul edilir.¹⁷ Başka bir rivayete göre de bunların bir kısmı Müslüman olmuş bir kısmı ise Müslüman olmayı vadetmiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber, kalplerini İslâm'a ısındırmak¹⁸ Müslümanların kalplerinin onlara hoş duygular beslemesini sağlamak, İslâm'da kalmalarına yardımcı olmak, onlara tabi olanların Müslüman olma konusunda onları takip etmelerini teşvik etmek ve Müslümanlığı tam içine sindirememiş olanların kalplerini kazanmak için bunlara zekâtan pay vermişti. Böylece, Resulullah'ın onlara iyi muamele etmesi ve güzel yaşantısı ile örnek olması sayesinde, Allah'ın dilediği kimseler hariç, bunların geneli iyi Müslüman oldular. Hatta Safvan b. Umeyye'nin: "Resulullah, bana göre insanlar içinde en çok buğz ettiğim kişi iken, (zekât payı) vermeye devam edince bana göre insanların en sevimlisi oldu"¹⁹ demesi müellefe-i kulûba verilen payın onlara ne kadar tesir ettiğinin bir göstergesidir.

Babertî'nin değerlendirmesine göre Resulullah'ın onlara zekâtan pay vermesi, onlardan korkması sebebiyle değildir. Çünkü peygamberler Allah'tan başka kimseden korkmazlar. Sebep Allah'ın onları yüzüstü cehenneme atmasından onları kurtarmaktır.²⁰ Yani verilen payın gerekçesi korku değil, merhamettir. Hz. Peygamber merhametinin bir eseri olarak onlara zekâtan pay vermiştir ki, en azından bu yolla Müslüman olsunlar da cehenneme girmesinler. Hz. Peygamber'in bunların bir kısmına 100 dişi deve, Abdurrahman b. Yerbu' Ve Huveytib b. Abduluzza'ya ise 50 dişi deve verdiği nakledilir.²¹

Hz. Peygamber, kalplerini İslâm'a ısındırmak, onlara yardım ve iyilikte bulunmak için zengin olan kabile reislerine de zekât vermiştir.²² İbn Hümam gibi bazı Hanefî fakihleri, Hz. Peygamber döneminde müellefe-i kulûb statüsünde olup zekâtan pay verilenlerin her birinin farklı gerekçesi olduğunu nakleder. Buna göre müellef-i kulûb statüsüne dâhil olan üç kısma ayırdı: Bunlar, bir kısmı kâfir olup Resulullah'ın, kalplerini İslâm'a ısındırmak, bir kısmının şerlerini defetmek, bir kısmının ise Müslüman olmakla birlikte imanları zayıf olduğundan imanlarını güçlendirmek maksadıyla zekât payı verdikleri kişilerdi.²³

Zekâtın bir kısmı da, onun İslâm'a kazandırmak amacıyla İslâm'a karşı faaliyetlerde bulunanlara, kâfirlerin tarafında bulunup Müslümanlara yardım edebilecek türde kimselere veya kendilerine maddi yardım yapılmadığı takdirde küfre döneceğinden korkulan yeni Müslümanlara(müellef-i kuluba) verilebilir. Bu tür insanlara onları İslâm'a kazandırmak veya boyun eğdirmek ya da en azından onları zararsız düşmanlar haline getirmek için onlara maaş bağlamak veya bir miktar para vermek caizdir. Bu durumda onların fakir ya da yolda olmalarına bakılmaz.²⁴

Hz. Peygamber, bir takım kişilere ganimetten pay verirken henüz zekâtı sarf yerleri ile ilgili bir vahiy indirilmemişti. Örneğin Huneyn Savaşı sırasında ganimetlerden söz konusu kişilere pay verirken henüz Tevbe, 9/60. Ayet nazil olmamıştı. Söz konusu Tevbe, 9/60. Ayet Tebuk Savaşı sırasında nazil olmuştur. Dolayısıyla Hz. Peygamber ganimetten onlara pay verirken ayetle ilgisi yoktur. Ayetin kişilerle zamanla bir bağlantısı yoktur ve mutlaklıdır. Belli zaman ve kişilere bağlı değildir.²⁵

4. HZ. ÖMER'İN UYGULAMASI

Hz. Ömer'in bu konuda uygulamalarıyla ilgili olarak birbirine benzer birkaç rivayet nakledilir. Bunların başında, Hz. Ömer, Şa'bî ve Sahabelerden bir cemaatin Hz. Peygamber dönemin kendilerine pay verilen müellefe-i kulûba, artık Müslümanların güçlendiğini ve izzet bulduğunu bu sebeple bunlara bir pay verilemeyeceğini söylemeleridir.²⁶

¹⁷ Serahsî, *el-Mebcut*, Beyrut 1978, III, 9; Kâsânî, *Bedâiyu's-sanayi*, Beyrut, 2010, II, 466-468.

¹⁸ Serahsî, III, 9

¹⁹ Cessas, Ebû Bekr, *Şerhu muhtasari't-Tahavî*, Beyrut, 2010, II, 373; Kâsânî, II, 468; İbn Hümam, *Fethu'l-Kadir*, II, 264; Babertî, Ekmelüddin, *el-İnâye Şerhu'l-hidâye*, Beyrut 2007, I, 584; Ateş, *age*, III, 1155.

²⁰ Babertî, I, 584.

²¹ Kurtubî, VIII, 131; İbn Hümam, *Fethu'l-Kadir*, II, 264.

²² Derveze, *age*, VII, 364.

²³ İbn Hümam, *Fethu'l-Kadir*, II, 264.

²⁴ Mevdudî, *Teşhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, II, 242.

²⁵ Ateş, *age*, III, 1155.

²⁶ Süleyman Ateş, *age*, III, 1155.

Resulullah zamanında müellefe-i kulûb fonundan zekât alan belli başlı kişiler, Hz. Ebu Bekir döneminde ona müracaat ederek Hz. Peygamber'in kendilerine verdiği zekât payının kendilerine verilmesi için müracaatta bulundular. Hz. Ebu Bekir de paylarının ödenmesi için Hz. Ömer'e yazılı bir emir verip o emri de bunlarla gönderdi. Hz. Ömer bu yazılı emri görünce bunlara pay vermedi ve Ebu Bekir'in yazılı emrini de yırttı ve şöyle dedi: "Bu, Resulullah'ın kalplerinizi ısıdırmak için size verdiği bir pay idi. Fakat bugün Allah dinini güçlendirdi, şayet İslâm'da sebat eder ve Müslüman olarak kalırsanız eyvallah, aksi halde aramızda kılıç konuşur!" dediği nakledilir. Uyeyne b. Hısn pay almak üzere geldiğinde Hz. Ömer'in, "*Hak Rabbimizdir, dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin*"²⁷ mealindeki ayeti okuyup onu azarladığını anlatır. Bunun üzerine bu kişiler dönüp Hz. Ebu Bekir'e gidip dediler ki: "Halife sen misin yoksa Ömer mi? Sen bize yazılı emir verdin o ise emri yırtıp attı. "Ebu Bekir de; "Dilerse halife odur" deyip Ömer'in davranışının aksine bir işlem yapmadı.²⁸

Buna benzer bir başka rivayete göre, Temim kabilesinin reislerinden Akra' b. Hâbis (ö.33/653) ve Fezare kabilesinin reislerinden Uyeyne b. Hısn içinde bulunduğu bir gurup Hz. Ebu Bekir'e gelerek devlete ait çorak bir arazi parçasının kendilerine verilmesini istediler. O da onların bu isteğini kabul edip şahit olsun diye onları bir yazı ile kadısı ve baş veziri konumunda olan Hz. Ömer'e gönderdi. Hz. Ömer ise onlara bu araziyi vermedi ve meşhur tepkisini gösterdi.²⁹

Görüldüğü gibi bu olay kaynaklarda farklı şekillerde nakledilmektedir. Biraz önceki nakle göre söz konusu kimselerin istediği zekât payı değildir. Bazı kaynaklarda, bunların paylarına dair Hz. Peygamber'den bir belge aldıkları, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ise Hz. Ebubekir yerine halife olunca bu belgeyi yenisi ile değiştirmeyi ve haklarını hatırlatarak teyit etmek istedikleri ifade edilmektedir.³⁰

Bu şahısların istediği şeyin zekât payı olmamasından hareketle Hz. Ömer'in müellefe-i kulûba ait zekât payını kesmediği onların istediği arazi veya başka bir payı vermektan imtina ettiği anlaşılmaktadır.³¹ Ayrıca Hz. Ömer, kendi hilafeti döneminde dahi sadaka ve diğer hayırlardan Beytu'l Mala topladığı gelirlerden fakir ve miskin olan Yahudilere maaş vermiş olduğu³² rivayet edilmektedir. Nitekim Celûlâ Savaşı'na katılan Becile halkının kendilerine vaat edilen dörtte birlik ganimet hissesinin verilmesi talebiyle başvurdukları Irak Cephesi Başkumandanı Sa'd b. Ebû Vakkas'ın konuya ilişkin sorusu üzerine Halife Ömer, Allah rızası için değil müellefe-i kulûb ödeneği uğruna savaşmışlarsa ilgili tutarın ödenebileceğini bildirdiği³³ rivayet edilmiş olmasına rağmen Hanefî fakihlerinin tamamına yakının meseleyi zekât payı ile ilgili görmeleri düşündürücüdür.

5. HZ ÖMER'İN UYGULAMALARINA YAKLAŞIMLAR

5.1. Mezheplerin Hz.Ömer'in Uygulamalarına Yaklaşımları

Hz. Ömer'in uygulamaları ile ilgili olarak, Hz. Peygamberden sonraki devamı hakkında Hanefiler, kalkmış derken, Şafîiler ise Müslüman olma şartına bağlamışlardır. Müslüman olmayanlara zekâtın verilmeyeceğini söylemişlerdir. Diğer fakihler (Malikî ve Hanbelî) ise, bu gün bile şartlar hâsıl olursa kâfirler dahil zekâtın her kese verilebileceğini söylemişlerdir.³⁴

Görüldüğü gibi diğer üç fıkıh mezhebinin, aralarında bazı farklılıklar olmakla birlikte, genel olarak müellefe-i kulûbu kısımlara ayırıp her birine farklı gerekçelerle zekât verildiğini, verilebileceğini ve ilgili ayetin hükmünün devam ettiği görüşünü benimsemektedirler. Kısaca ifade etmek gerekirse; Şafîilerin genel görüşü, müellefe-i kulûb Müslüman ise onlara zekâtтан, değilse, fey ve ganimetten pay verilir.³⁵ Hanefiler görüşlerini Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer zamanında meydana gelen olaya dayanırlar.

²⁷ *Kehf*,18/29.

²⁸ Serahsî, *age*, III, 9; Kasanî, II, 468; İbn Hümmam, *age*, II, 264 -265; Yazır, *Hak Dini*, IV, 2575.

²⁹ Taberî, *Tarih*, II, 617; Köse, 18; Yazır, *Hak Dini*, IV, 2575-2576; İbn Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, II, 265.

³⁰ Kaynaklarda belki nüsha farkından da kaynaklanarak bu şahıslarla ilgili olarak *اصددموا* ve *اصددموا* ifadeleri geçmektedir. Birinci ifade belgeyi yenisiyle değiştirmek anlamına gelirken, ikinci ifade hakkımı istemek demektir. Bkz. *Kâsânî*, *age*, II, 468; Yazır, *Hak Dini*, IV, 2576.

³¹ Muhsin Koçak, *İslam Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları*, Samsun 1997, s, 49-50.

³² Derveze, M. İzzet, *et-Tefsiru'l Hadis (Nüzul Sirasına göre Kur'an Tefsiri)*, çev. Mehmet Baydaş, Vahdetin İnce, Ramazan Yıldırım, Ekin Yayınları, İstanbul, 1998, VII, 364.

³³ Kallek, Cengiz, *DİA*, "Müellef-i kulûb" maddesi.

³⁴ Mevdudî, *age*, II, 242.

³⁵ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye* (nşr, Ahmed Mübarek el-Bağdadî), Kuveyt 1989, s, 156- 157. Şafîilerde kâfir olanlara da pay verileceğine dair görüşler vardır. Bk. Şirazî, Ebû İshak, *el-Mühezzeb fi fiki's-şafîi*, thk. Muhammed Zühaylî, Dımaşk, 1992, I, 565-568; Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibin*, Beyrut 1992, II, 176-177.

Şafililer ise Hz. Peygamber'in kâfirlere zekât fonundan harcama yaptığına dair bir delilin olmadığını söz konusu harcamanın zekât fonundan değil, savaş ganimetlerinden yapıldığını savunurlar.³⁶

Yine Şafililer, Müslümanlar savaş vesaire felaketlerle karşılaştıklarında kalbi ısındırılmak istenenlere zekât verme hususuna tekrar dönülebilir³⁷ derler. Malikî ve Hanbeliler ise gerekçe devam ettiği sürece mümin olsun olmasın bu sınıfa zekât verilebileceği görüşündedirler.³⁸

F. Razi; kalpleri İslâm'a ısındırılması gereken şahıslar her zaman zekât fonundan yardım edilmesi Allah'ın emridir. Allah'ın koyduğu bu ödülü devam ettirmek farzdır. İmam (Devlet Başkanı) İslâm'a yararlı gördüğü kimselerin kalbini ısındırmak için zekât verilebileceğini bunların Müslüman olup olmamalarına bakılmaz³⁹ der.

Malikîlerin önemli bir ismi olan Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, İslâm kuvvetli olduğunda bunlara zekât verilmeyebilir. Ancak ihtiyaç duyulursa Resûlullah'ın verdiği gibi bunlara pay verilir derken⁴⁰ Malikîlerden bir gurup ise Hanefilerin görüşüne yakın bir görüşü paylaşarak bunlara zekât verilmeyeceğini söylemektedirler.⁴¹

Müellefe-i kulûba pay verilmesi ile ilgili en teferruatlı görüş Hanefîlerindir. İmam Ebu Hanife ve Hanefîler bu gruba zekât verilmesinin Hz. Ebu Bekir döneminde Hz. Ömer'in içtihadı ve başta Ebu Bekir olmak üzere, sahabe tarafından onaylanması üzerine yürürlüğünün durdurulduğu ve onların zekât alacaklar kaleminden düşürüldüğü görüşündedirler.⁴² Hz. Ömer'den sonra Hz. Osman ve Hz. Ali'nin de bu sınıfa zekât vermediği kabul ederler.⁴³

Bazı Hanefî fıkıh metinlerinde bu sınıf hiç zikredilmezken⁴⁴ bazılarında kısaca gerekçesi de verilerek,⁴⁵ bazen de verilmeden zekâtın pay alamayacağı ifade edilmiştir. Hanefî fıkhında yaygın kanaat, müellefe-i kulûbun, Hz. Ebu Bekir'in hilafeti zamanında sahabe icmâsıyla zekât alacaklar kaleminden düştüğü yönündedir.⁴⁶ Dolayısıyla Hanefî mezhebinde gerekçesi farklı şekillerde açıklansa da bu sınıfa zekât verilmeyeceğine dair bir ittifak oluşmuştur. Ancak İbn Eb'l-İzz gibi azınlıkta kalan bazı Hanefîler, mezhebin bu görüşüne katılmamış, bu konuda icmânın oluşmasını şüpheli bulmuş ve bu grubun zekât payı alma hakkının düşmediğini söylemiştir.⁴⁷

Müellefe-i kulûba zekâtın pay verilmesinin geçici bir düzenleme olduğunu düşünen Hanefî fakihlere göre, aslında bunlara hiç zekât verilmemesi gerekirken bazı sebeplerle, bir siyaset ve maslahata binaen verilmiştir. Bu geçiciliği anlatmak adına Hanefî fakihlerinden bazıları, özellikle müellefe-i kulûbun kâfir olanlarını dikkate alarak bunlara kâfir oldukları halde zekâtın pay vermenin câiz olması için ancak müşriklerin şerrini def etmek için hem fakir hem de zengin Müslümanların cihat etmesi farzdır. Hz. Peygamber de onların şerrini def etmek için aslında fakirlere verilmesi gereken zekât payından bu kimselere de bir pay vermiştir. O zaman bu uygulama cihat olarak kabul edilmiştir. Ancak daha sonra Hz. Peygamber vefat edince bu pay düşmüştür. Şa'bî, bu uygulamayı rüşvet olarak görmüş, Resulullah'ın vefatıyla bu rüşvet kapısı da kapanmıştır⁴⁸ der.

Hanefî kaynakları Resulullah'ın, müellefe-i kulûba zekât vermesinin, bazı sebeplere bağlı geçici bir düzenleme olduğunu ittifakla söylemelerine rağmen, onların bu kalemden düşürülme gerekçesi noktasında farklı açıklamalar yaptıkları görülmektedir. Bu hükmün Hz. Peygamber'in hayatıyla kayıtlı

³⁶ Mevdudî, *age*, II, 243.

³⁷ *Kur'an Yo age*, III, 25.

³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, Beyrut, 1992, VII, 319-321; Buhutî, *Keşşâfu'l-kına*, Beyrut 1982, II, 278; Cezîrî, Abdurrahman, *el-Fıkhu ale'l-mezahibi'l-erba'a*, Beyrut ts., I, 621-625; Aliyyü'l-Kâri, *Fethu babi'l-inâye*, I, 530.

³⁹ Razi, *Tefsir*, XVI, 96.

⁴⁰ İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrüt: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiye, 2003, II, s. 530.

⁴¹ Kurtubî, *age*, VIII, 132.

⁴² Aliyyü'l-Kâri, *Fethubabi'l-inâye*, I, 529; İbn Âbidin, *Hâşiyetüreddi'l-muhtar ale'd-dürri'l-muhtar*, İstanbul, 1985, II, 342; Cezîrî, I, 621-625.

⁴³ İbn Kudâme, VII, 320; Buhutî, *Keşşâfu'l-kına*, II, 278. Buhutî, bu halifelerin söz konusu sınıfa pay vermemesini, onların payının düştüğüne değil de ihtiyaçlarının olmayışından kaynaklandığını söyler.

⁴⁴ Mesela şu metinlerde müellefe-i kulûb zekât alacaklar arasında hiç zikredilmemiştir: Mavsîlî, *el-Muhtar*, Nesefî, Ebu'l-Berekât, *Kenzü'd-dekâik*, Sadru's-şerî'a, *el-Vikâye*, Timurtaşî, *Tenvîru'l-ebşâr*, Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, (Mülteka'nın metninde bu sınıf hiç zikredilmemişken, şârih: Damad, bu sınıfın düşürüldüğünü söyleyip geniş bilgi için detaylı kitaplara yönlendirir, bkz. *Mecmeu'l-enhür*, I, 220.

⁴⁵ Kudurî, Ebu'l-Hasen el-Bağdadî, *Muhtasar*, İstanbul ts., s. 32

⁴⁶ Tahavî, Ebû Cafer, *Muhtasaru't-Tahavî* (neşr. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarabad, ts, s. 52; Kudurî, 32; es-Semer kandî, Nâsiruddîn Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Yusuf el-Hasenî, *el-Fıkhu'n-nâfi*, Riyad, 2000, I, 356; Mavsîlî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, *el-İhtiyar lita'lili'lmuhtar*, I, 152-153; İbnü's-saâtî, *Mecmeu'l-bahreyn*, s. 197; Aliyyü'l-Kâri, *Fethu babi'l-inâye*, I, 529 vd.

⁴⁷ İbn Eb'l-İzz, *Müşkilâtü'l-Hidâye*, nşr. Abdulkhakim b. Muhammed Şâkir, Riyad, 2003, II, 871.

⁴⁸ Serahsî, III, 9; İbn Hümam, II, 264.

olduğu, vefatından önce son payı vererek hükmü neshettiği, sona erme özelliği taşıyan bir illete bağlı olduğu gibi gerekçeler ileri sürülmüşlerdir.⁴⁹

Hanefiler, bu sınıfa pay verileceği Kur'ân ile sabit olmasına rağmen, Hz. Peygamber'in vefatına kadar devam edip sonra bu hükmün Hz. Peygamber'in vefatından sonra düşmesini de şu gerekçelerle izah ederler:⁵⁰

a) İcma Vardır Demeleri: Hz. Ebu Bekir'in verdiği hükmü Hz. Ömer kabul etmeyip kendilerini müellefe-i kulûb sayan kimselere verdiği yazılı ödeme emrini yırtması üzerine Ebu Bekir'in kararında ısrar etmeyerek Hz. Ömer'in içtihadına uymuş olması, sahabeden bu konuda Hz. Ömer'in uygulamasına karşı çıkan biri olmayınca bu uygulama Hanefilerce sahabenin icması olarak kabul edilmiştir.⁵¹

b) Nesih Olmuştur Demeleri: Hanefilerin geneline göre, müellefe-i kulûbun paylarının Hz. Peygamber'in vefatından sonra nesh edilmiştir. Şafîî'den nakledilen görüşlerden biri de bu yöndedir. Zira onlara Peygamber'in vefatından sonra hiçbir şey verilmemiş, şu anda da bu durumda olanlara verilmez. Ancak İmam Şafîî hükmün illetinin gerçekleştiği her zaman bu sınıfa zekâttan pay verileceğine hükmetmiştir. Ona göre Hz. Peygamber döneminde bunlara hangi gerekçe ile pay veriliyorsa bu gerekçe bugün de olsa, yani Müslümanlar zayıf durumda olup gayri Müslümlerin şerrinden korksalar, yine onlara zekâttan pay verilir.⁵²

Şafîî'ye göre hüküm mensuh olmayıp illet de geçerlidir. Babertî, bazılarının icmayı da Kur'ân gibi kesin delil olduğunu gerekçe göstererek bu hükmün icma ile neshedildiği şeklinde bir yanlışa düştüklerini ancak bunun doğru bir yaklaşım olmadığını söylemekte ve nesih iddiasını kabul etmemektedir.⁵³

c) İletin Ortadan Kalktığını Söylemeleri: Bu gerekçeyi ileri sürenlere göre, Hz. Peygamber bu sınıfa kalplerini İslâm'a ısındırmak için zekâttan pay veriyordu. Bunda ümmet ittifak etmiştir. Bu sebeple zaten Allah bu durumdaki kimseleri, "müellefe-i kulûb" yani "kalpleri ısındırılanlar" olarak adlandırmıştır. Zira o zaman za'f içerisinde idi, Müslümanların sayısı az idi, müşrikler ise sayıca çok ve güçlü idiler. Bugün ise Müslümanların sayısı çok, İslâm güçlü ve şirk ehli ise zelil durumdadır. Dolayısıyla illet ortadan kalktığı için hüküm de ortadan kalmıştır derler.⁵⁴

Yani buradaki illet geçerliliğini yitirdiği için hüküm de kalkmıştır. Bu bakış açısına göre hüküm mensuh değil, kendiliğinden sona ermiştir.⁵⁵

Bâbertî ise kendi hocasının hocasından şu ifadelerle nakletmektedir: "Hocamın hocası Allame Alaüddin Abdulaziz şöyle demiştir: En güzeli şöyle demektir: Bu hüküm (Hz. Ömer'in müellefe-ikulûba yönelik bu uygulaması), mana/illet/gerekçe bakımından Hz. Peygamber (as) zamanında olanı yerleştirmektedir. Zira bu sınıfa zekâttan pay vermenin gayesi, o zaman kâfirlerin galip olup Müslümanların zayıf olması sebebiyle İslâm'ı güçlendirmek idi. İslâm'ı güçlendirmek onlara pay vermekle oluyordu. Müslümanların galip olması ile durum değişince İslâm'ı güçlendirmek kâfirlere zekâttan pay vermemekle oldu. O halde o zaman vermek bu zamanda da vermemek dini güçlendirmenin aracı mesabesinde olur. Buna göre dini güçlendirmek hükmün maksadı olup o da olduğu gibi durmakta olup neshedilmiş değildir. Bu tıpkı temizlenmek için toprağı kullanması farz olan teyemmümlünün durumuna benzer; zira su bulamadığı zaman abdest almış olmak için teyemmüm yapmak onun için bir âlettir. Suyu bulmakla durumu değiştiğinde, birinci yükümlülük düşer ve bu sefer suyu kullanması farz olur. Çünkü maksada ulaşması için artık suyu kullanmak ortaya çıkmıştır. Suyu kullanmak birinci uygulamayı yani teyemmüm yapmayı neshetmiş olmaz. Müellefe-i kulûba zekât vermemek de böyledir..."⁵⁶

Mevdudî, Hz. Ömer'in uygulamasının doğru olduğunu İslâm böyle bir harcamayı zorunlu kılmaz ancak şartlar hâsıl olunca devlet buna bir pay ayırmak mecburiyetindedir çünkü Allah bunun için belirli bir pay ayırmıştır. Hz. Ömer ve diğer sahabeler sadece o dönemde böyle bir şart oluşmadığı için böyle bir

⁴⁹ İbn Hümam, II, 265

⁵⁰ Babertî, I, 584.

⁵¹ Kâsânî, II, 468; Merğînânî, Burhanüddin, *el-Hidâye*, thk. Ahmed Mahmud eş-Şehâde, Dımaşk 2006, I, 363; İbn Hümam, II, 265; Aliyyü'l-Kâri, *Fethubabi'l-inâye*, I, 530-531.

⁵² Kasânî, II, 468; İbnHümam, II, 265.

⁵³ Bâbertî, I, 584. Ayrıca bk. Aliyyü'l-Kâri, *Fethubabi'l-inâye*, I, 531.

⁵⁴ Kâsânî, *age*, II, 468; İbn Hümam, *age* II, 265; İbn Âbidin, *Hâşiyetüreddi'l-muhtar ale'd-dürri'l-muhtar*, II, 342; Kal'acı, Muhammed Revvas, *Mevsû'atu fikhu Ömer*, Kuveyt 1981, s, 367.

⁵⁵ Kâsânî, *age*, II, 469.

⁵⁶ Bâbertî, *age*, I, 585.

uygulama yapmışlardır. İmam Şafî ise isabetli görüş bildirmiştir. Şayet başka bir fondan böyle bir harcama karşılanabilececek olur. Aksi takdirde zekât fonunda karşılanabilir.⁵⁷

5.2. Bazı Çağdaş İlim Adamlarının/Modernistlerin Hz.Ömer'in Uygulamalarına Yaklaşımları

Gerek mezheplerin gerekse diğer bazı İslâm âlimlerinin bu konu üzerinde tartışmalarının temeli, Hz. Ömer'in o dönemde bu sınıfa dâhil olan bazı kimselere zekât fonundan pay vermemesi üzerindeki uygulamasına dayanmaktadır. Onun bu uygulaması, kimileri tarafından maslahat eksenli olarak nasslara müdahale ve onları yürürlükten kaldırma olarak yorumlanmıştır. Başka bir ifade ile bu mesele, maslahatın nassa tercih edilmesini savunan modernist düşüncenin referanslarından biri haline gelmiştir.

Osmanlının son dönem âlimlerinden bazı çağdaş ilim adamları ve modernistler genel olarak hükümlerin maslahat ile çatışması durumunda maslahata göre hüküm verilebileceğini ve bu sebeple ahkâmın değiştirilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu iddialarını ispat için de Hz. Ömer'in bu uygulamasını delil göstermişlerdir. Onlara göre Hz. Ömer maslahata itibar ederek müellefe-i kulûbun zekât payını ortadan kaldırmıştır.⁵⁸

Maslahat ve aklın verilerine göre ahkâmın değişebileceğini iddia eden bu tutum sahiplerinin referans aldıkları Hz. Ömer'in müellefe-i kulûba zekâttan pay vermeme uygulamasıdır ki, bu hususta Hz. Ömer'in içtihadı müellefe-i kulûba zekât vermemek olmuştur.⁵⁹

Onların yorumuna göre Hz. Ömer bu meselede açık ve katî nassa rağmen maslahatı tercih etmiştir. Dolayısıyla maslahatla nass çatıştığında maslahat tercih edilir, nassa sabit hüküm ya değiştirilir ya da askıya alınır.⁶⁰ Bu görüşe sahip olanların, Hz. Ömer'in bazı uygulamalarını referans aldıklarına şahit olmaktayız. Oysa onların Hz. Ömer'in uygulamalarını referans almalarının ve bu uygulama üzerinde yorum yaparak hüküm çıkarmalarının doğruluğu tartışılır.

6. SONUÇ

Yaptığımız araştırmanın neticesinde, müellefe-i kulûb ayetle sabit bir sınıf olup hissesi muhkemdir. Hz. Peygamber de hayatında onların hissesini vermiştir. Ancak müellefe-i kulûbun tek ve belli bir grup olmadığı sonucuna vardık. Hz. Ömer'in pay ayırmadığı kimseler müellefe-i kulûb özelliği taşımayan ve bu durumu istismar eden kimselerdi. Bu sebeple o, bunlara pay vermeyerek ayetin hükmünü iptal etmiş olmadı. O, zekât fonunu da iptal etmemiş sadece belli kişiler bakımından uygulamamıştır, onların dışında kalanlara ise uygulamış hatta kendi döneminde fakir olan Yahudileri maaşa bağlamış, Calûle Savaşı'na katılan Becîle kabilesi mensuplarına da ganimetten pay ayırmasını savaşın komutanı olan Sa'd b. Ebi Vakkas'tan istemiştir.

Zekât fonundan veya başka bir fondan pay almak her zaman aynı kişiler için müktesep bir hak olmadığı için bazı kimselere, özellikle de istismar edenlere verilmeyebilir, Hz. Ömer de bunu yapmıştır. Belli kişilere bu fondan pay vermemek iptal etmek anlamına gelmez.

Ancak Hanefiler, Hz. Ömer'in belli kişilere vermemesini genelleştirerek bu fondan müellef-i kulûba pay verilmeyeceğine hükmederek bu sınıfı tamamen devre dışı bırakmışlardır. Hâlbuki Hz. Ömer'in, nassın illetinin belli kişiler bakımından oluşmadığını düşünerek onlara zekâttan pay vermediği anlaşılmaktadır. İletinin kendileri bakımından oluştuğu kimselere ise pay vermiştir. Buna göre onun bu konudaki uygulamasında nassı ortadan kaldırma, değiştirme, durdurma veya neshetme durumu söz konusu değildir.

Nassla sabit olmuş bir hükmü ortadan kaldırma yetkisi Hz. Peygamber'e bile verilmemişken, ona verilmeyen yetkiyi Hz. Ömer kullanarak nassın hükmünü ortadan kaldıramaz. Ortadan kaldırma ancak Allah tarafından gönderilecek yeni bir vahiy ile olabilir. Bu durumda sonraki hüküm önceki hükmü

⁵⁷ Mevdudî, *age*, II,243.

⁵⁸ İzmirli İsmail Hakki, *İlm-i Hilaf*, İstanbul 1330, I, 98-99; M. Said Hatipoğlu, "İslam ve Değişim", İslamiyât, VIII/1, Ankara, 2005, s. 8- 10; Yunus Vehbi Yavuz, *Kur'ân'ı Nasıl Anlamalıyız?* İstanbul, 2002, s. 124; a.mlf., "Haneî Müctehidlerinde İstihsan Metodu", UÜİFD, VI, Bursa 1986, s. 90; Hüseyin Atay, "Dini Düşüncede Reformun Yöntemi ve Bir Örnek", *Kelam Araştırmaları*, IV/1(2006), s. 20- 21; Subhi Mahmasanî, *Felsefeti't-teş'ifi'l-İslam*, Beyrut, 1961, s. 206-207.

⁵⁹ Yazır, *Hak Dini*, IV, s. 2577.

⁶⁰ Saffet Köse, "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı, 7, Nisan 2006, s.13 -18.

neshetmiş olur. Müellefe- i kulûba zekât verilmesi meselesi ise nassla sabit olmuş muhkem bir hükümdür. Böyle nassla sabit olmuş bir hükmü Hz. Ömer veya bir başkası ortadan kaldıramaz.

Hz. Ömer, müellefe-i kulûb olduklarını söyleyerek kendisine gelen ve zekât malında hakları bulunduğunu iddia edenleri reddederken, nassın hükmünü iptal etmemiş aksine, ince anlayışı ve basireti sayesinde bir başka açıdan nassı uygulayarak onları geri çevirmiştir. Zira Hz. Ömer onların müellefe-i kulûb olma özelliğini kaybetmelerini ve istismar ettiklerini görmüş ve nassın kendilerine uygulanamayacağını söylemiştir.

Bunlar arasında bir kimsenin gönlünü İslâm gerçeğine ısındırmak ve onun öğretilerine teşvik etmek, dikkat çekmek; kavmi içerisinde mevki sahibi olan birisinin müntesiplerinin gönlünü kazanmak veya şerrini def etmek veya henüz İslâm'a yeni girmiş birinin imanını güçlendirmek amacıyla zekâtтан pay vermek vardır. Birinci durumda makul bir süre geçtikten sonra, ikinci durumda ise İslâm'ın yayılması ve güç kazanması sağlanmış ise gönlünü kazanma sebepleri ortadan kalkmış olabilir. Böyle durumda şartları hâsıl olduğu zaman tekrar hüküm uygulanabilir. Bir başka ifade ile Hz. Ömer nassla birebir örtüşmeyen bir olay karşısında olduğunun farkına vardı. O durumda onların zekât isteklerine nassa rağmen muhalefet edemezdi.⁶¹

Çağdaş âlimlerden Nizamuddin Abdulhamid'in yorumu ile klasik dönem âlimlerinden Ekmelüddün el-Bâbertî'nin yorumu birbirleriyle örtüşmektedir. Her ikisinin altını çizdiği ortak nokta, Hz. Ömer'den zekât payı almak üzere müracaat edenlerin müellefe-i kulûb vasfı taşımadıklarıdır. Bunlar belirtilen vasfı taşımayınca, onlara zekât vermek hükmün illeti olan İslâm'ı güçlendirmeyi de gerçekleştirilmemiş olacaktır.

Dolayısıyla Hz. Ömer âyete aykırı hareket etmemek için o gruba zekâtтан pay vermedi. Ancak âyetin illeti tekrar oluşur ve müellefe-i kulûb vasfı taşıyanlar bulunur ve İslâm da zayıf durumda olursa yine İslâm'ı ve Müslümanları güçlendirmek veya düşmanlarının şerrini bertaraf etmek veya kabilesi arasında saygın bir durumda olup müntesiplerinin kalbini İslâm'a ısındırmak veya henüz yeni Müslüman olmuş kişilerin imanını kuvvetlendirmek amacıyla zekâtтан bu sınıfa pay verilebilir.

Gerek el-Bâbertî'nin ve gerekse Nizamuddin Abdulhamid gibi çağdaş bazı âlimlerin yorumu bu şekilde olsa da Hanefilerin geneli Hz. Ömer'in uygulamasını hükmü düşürme olarak yorumlamış ve müellefe-i kulûb denilen sınıfın artık zekât alacaklar sınıfında yer almadıkları sonucuna varmışlardır. Bundan dolayı da birçok Hanefi fıkıh kitabında zekât verilen sınıflar sayılırken müellefe- kulûba yer vermediğini görmekteyiz.⁶² Hanefilerin bu yorum, çıkarım ve içtihatlarının isabeti tartışmaya açıktır. Ancak Hanefilerin bu sınıfın zekât alacaklar kaleminden sâkıt olmasını gerekçelendirirken "illetin sâkıt olması sebebiyle" şeklindeki ifadelerinden hareketle, onların da illet bulunduğu bu sınıfa zekât verileceği sonucuna vardıkları, uzun asırlar boyunca ise İslâm'ın ve Müslümanların zayıf düşmediğini düşünerek bu illetin oluşmadığı kanaatine sahip oldukları ve klasik fıkıh kitaplarının da bu düşünceyi esas aldığı söylenebilir.

Sonuç olarak, ilgili âyette zekât fonundan müellefe-i kulûba pay ayrılması, muhkem ve sabit olan bir hüküm olup aynı zamanda siyasi karakter taşımakta ve özel bir uygulamayı çağrıştırmaktadır. Hz. Peygamber'in ve sahabenin uygulamaları da bunu göstermektedir. Aynı zamanda müellefe-i kulûb, herhangi bir zamanla kayıtlı olmayıp Müslümanların menfaatini sağlayacak ya da onlardan zararı bertaraf edecek durumların meydana gelmesi anında kullanılmak üzere devlet başkanının emrine ve yetkisine verilmiş bir fondur. Gerektiğinde devlet başkanı bu fonu kullanma hak ve yetkisine sahiptir. Nitekim Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Osman bu fonu kullanmazken, Ömer b. Abdulaziz kullanmıştır. Buna göre âyet mensuh olmadığı gibi, hükmü de, durdurulmuş veya ortadan kaldırılmış değildir.⁶³

⁶¹ NizamuddinAbdulhamdi, *Mefhumu'l-fikhi'l-İslamî*, Beyrut 1984, s. 26. Ayrıca bk. Şevkanî, *Neylü'l-evtar*, Kahire 1938, IV, 166-167; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1991, II, 972; Mehmet Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul, 1990, s. 77; Celal Yeniçeri, *İslam'da Devlet Bütçesi*, İstanbul, 1984, s. 208.

⁶² Örnek için bkz. Bilmen, Ömer Nasuhî, *Büyük İslâm İlmihali*, BilmenYayınları, İstanbul, ts,357.

⁶³ Benzer değerlendirmeler için bk. Celal Yeniçeri, *İslam'da Devlet Bütçesi*, İstanbul, 1984, s. 208; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, İstanbul, 1991, II, 972; Ma'rûfed-Devalibî, *el-Medhalilâ ilmi usuli'l-fikh*, Dımaşk 1959, s. 303; Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut, 2004, IV,49; Karadavî, *Fikhu'z-zekât*, Kâhire, 1977, II, 609-610; Mehmet Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, s. 76-77; Köse, a.g.mk, s. 28-29.

Modernist düşünen bazı İslâm âlimlerinin, Hz. Ömer'in bu uygulamasını delil göstererek nass ile maslahat çatıştığı zaman maslahat nassa tercih edilir şeklindeki yorumlar da doğruyu yansıtmamaktadır. Muhkem olan nassı hiç kimse değiştirme, ortadan kaldırma ve askıya alma yetkisine sahip değildir.

KAYNAKÇA

- Abdulkakî, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, ts.
- Aliyyü'l-Kâri, *Fethubabi'l-inâye*, Beyrut, ts.
- Abdulhamdi, Nizamuddin, *Mefhumu'l-fikhi'l-İslamî*, Beyrut 1984.
- Atay, Hüseyin, "Dini Düşüncede Reformun Yöntemi ve Bir Örnek", *Kelam Araştırmaları*, IV/I, 2006.
- Babertî, Ekmelüddin, *el-İnâyeŞerhu'l-hidâye*, Beyrut, 2007, I, 584
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur'ânTefsiri*, İstanbul, Bayraklı Yay., 2003.
- , *Kadın, Sevgi ve Temel Haklar*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Bilmen, Ömer Nasuhî, *Büyük İslâm İlmihali*, Bilmen, Yayınları, İstanbul, ts.
-*Kur'an-ı Kerimin Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınları, İstanbul,ts.
- Buharî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l -Buharî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Buhutî, *Keşşâfu'l-kına'*, Beyrut, 1982.
- Canan, İbrahim, *Aile İçi Eğitim*, Işık Yayınları, İstanbul, 2013.
- Carullah, Musa, *Hatun*, Otto Yayınları, Ankara, 2014.
- Cessas, Ebû Bekr, *Şerhumuhtasari't-Tahavî*, Beyrut, 2010.
- Cevheri, İsmail b. Hammad, *Tacu'l-Luga ve Sihahu'l-Arabiyye*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1998.
- Cezîrî, Abdurrahman, *el-Fikhuale'l-mezahibi'l-erba'a*, Beyrut ts.
- Darimî, Ebu Muhammed Abdullah ed-Darimî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Deveze, M. İzzet, *et-Tefsiru'l Hadis (Nüzul Sırasına göre Kur'an Tefsiri)*, çev. Mehmet Baydaş, Vahdettin İnce, Ramazan Yıldırım, Ekin Yayınları, İstanbul,1998.
- Ebu Davud, *Sünen-i Ebi Davud*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Erdoğan Mehmet, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul, 1990.
- Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA*, İstanbul, 2013, XXXXIV.
- Firuzabadî, *Kamusu'l-Muhit*, Dâru'l-Fikr, 2003.
- İbnÂbidin, *Hâşiyetü reddi'l-muhtar ale'd-dürri'l-muhtar*, İstanbul, 1985.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2003.
- el-İsfahanî, Rağib, *Müfredat*, çev. Abdulkaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul, 2006.
- İbn Hanbel, Ahmed, *el-Musned*, Çağrı Yayınları, İstanbul,1992.
- İbnHişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, nşr. Muhammed Ali el-Kutub – Muhammed Dâlîbalta, Beyrut, 1992.
- İbnHümam, *Fethu'l-Kadir*, Beyrut, 2003.
- İbnEbî'l-İzz, *Müşkilâtü'l-Hidâye*, nşr. Abdulkhakim b. Muhammed Şâkir, Riyad, 2003.
- İbni Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Marife, Beyrût,1982.
- İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Beyrut, 1992.
- İbn Mace, Abdullah b.Muhammed b.Yezid, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrût, ts.

- İzmirli İsmail Hakkı, *İlm-i Hilaf*, İstanbul, 1330.
- Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, Muessesetu'l-Âlemi li'l-Matbuat, Beyrût, 1988.
- Hamidullah Muhammed, *İslam Peygamberi çev.* SalihTuğ, İstanbul, 1991.
- Hatipoğlu M. Said "İslam ve Değişim", İslamiyât, Ankara 2005.
- Kal'acı, Muhammed Revvas, *Mevsû'atu fikhu Ömer*, Kuveyt, 1981.
- Karaman, Hayrettin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- Kâsânî, *Bedâiyu's-sanayi*, thk. Ali Muhammed Muavviz- Âdil Ahmed Abdulmevcud, Beyrut, 2010.
- Kudurî, Ebu'l-Hasen el-Bağdadî, *Muhtasar*, İstanbul ts
- el-Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebubekir b. Ferec, *Camîu'l-Ahkami'l Kur'an*, Mektebetu Tevfikiyye, Kâhire, 2012.
- Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, Dâru'ş-Şurûk, Beyrût, 1988.
- , *Fîzilâli'l Kur'an*, çev. Komisyon, Hikmet Yayınları, İstanbul, ts.
- Koçak Muhsin, *İslam Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları*, Samsun, 1997,
- Köse, Saffet, "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı, 7, Nisan 2006.
- Mâverdî, *el-Ahkâmu's-sultaniyye*, nşr, Ahmed Mübarek el-Bağdadî, Kuveyt, 1989.
- el-Maverdî, *en-Nuketi ve'l-Uyun Tefsiru'l-Maverdî*, Beyrût, ts.
- el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, ts.
- Merğînânî, Burhanüddin, *el-Hidâye*, thk. AhmedMahmud eş-Şehâde, Dimaşk 2006.
- Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yayınları, İstanbul, 1996.
- Muslim, Ebu'l Hasan Muslimb. Haccac, *Sahihi Müslim*, Çağrı, Yayınları, İstanbul,1992.
- Nevevî, *Ravzatu't-Tâlibin*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud-Ali Muhammed Muavviz, Beyrut, 1992.
- er-Razî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 2005.
- es-Sabunî, Nureddin, *Maturidiyye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu, Ankara, 2000.
- es-Semerkindî, Nâsiruddin Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Yusuf el-Hasenî, *el-Fikhu'n-nâfi'*, thk. İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el- Abbûd, Riyad, 2000.
- Serahsî, Şemsuddîn, *el-Mebsût*, Beyrût, Dâru'l-Marife, 1989.
- Şevkanî, *Neylü'l-evtar*, Kahire, 1938.
- Şimşek, Said, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2012.
- Şirazî, Ebû İ shak, *el-Mühezzeb fi fikhi'ş-şâfi'*, thk. Muhammed Zühaylî, Dimaşk, 1992.
- Topaloğlu, Bekir, *İslam'da Kadın*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1965.
- et-Taberî, *Camîu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, Kâhire, 2012.
-, *TarihuTaberî*, Kahire, 1939.
- Tahavî, Ebû Cafer, *Muhtasaru't-Tahavî*, nşr. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî, Haydarabad, ts.
- el-Vahidî, Ebu'l Hasan Ali b. Ahmed b. Ali el Vahidî en Nisaburî, *el-Kitabu'l Veciz fi Tefsiri Kitabi'l Aziz*, thk. Safvan Adnan Davudî, Dâru'l Kalem, Dimaşk,1415.
- Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul ts.

Yavuz, Yunus Vehbi, *Kur'ân'ı Nasıl Anlamalıyız?* İstanbul, 2002, s, 124; a.mlf., "*Hanefî Müctehidlerinde İstihsan Metodu*", *UÜİFD*, I/I, Bursa, 1986.

Yeniçeri, Celal, *İslam'da Devlet Bütçesi*, İstanbul 1984, s, 208.

Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İstanbul, ts.

Yıldırım, Sevban, *Ahlak Eğitimi Açısından Yusuf Kıssasının Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, SBE, Sakarya, 2002.

ez-Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru 'l-Munîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1991.

-----, *Tefsiru 'l-Munir*, çev. Komisyon, İstanbul, 2005.